

УДК 330.143

*Хомин І.П., к.е.н., ННЦ „Інститут аграрної економіки” УААН, м. Київ, Україна,
Палюх М.С., к.е.н., завідувач кафедри обліку в АПВ,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна*

НОРМА ПРИБУТКОВОСТІ В КОНТЕКСТІ АНАЛІТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЗВІТНИХ ПОКАЗНИКІВ

***Анотація.** У статті зосереджено увагу на проблемі визначення реальних джерел економічного розвитку. Обґрунтовано потребу стабілізації економічного розвитку України.*

***Ключові слова:** капітал, депресія, регіон.*

Постановка проблеми. Нерівномірність економічного розвитку адміністративних утворень на території України слугує підґрунтям апокрифічної тези про „донорство” одних та „депресивність” інших. Отож, зважаючи на її порівняно широке розповсюдження, це є проблемою, яка має певне наукове і, особливо, практичне значення.

Аналіз публікацій. Хоч за економічною теорією норма прибутковості досліджена, здавалось би, вичерпно [4, 9], донині немає повної ясності, що ж вона означає на практиці в конкретних умовах діяльності підприємств. Приміром, К. Маркс вказував, що при зростанні органічної будови капіталу $\left(\frac{C}{V}\right)$ за

умов незмінної норми додаткової вартості $\left(\frac{m}{v}\right)$ неминуче відбувається зменшення середньої норми прибутку $\left(N_p = \frac{m}{\epsilon + v}\right)$.

де C – сума постійного капіталу;

V – сума змінного капіталу;

m – додаткова вартість;

N_p – норма прибутку.

Тому аби протидіяти цьому, посилюється експлуатація робітників, здешевлення їх життєвих засобів і падіння вартості робочої сили, оскільки „... нагромадження багатства на одному полюсі є в той же час нагромадження злиднів, муки праці, рабства, темноти, здичавіння і моральної деградації на протилежному полюсі” [4, 599; 612].

Проте сучасний стан економіки розвинутих капіталістичних країн переконує, що такий висновок, за словами Й. Шумпетера, є „виключно невдалим прогнозом” [10, 95], адже, як підкреслив М. Блауг, Маркс не зумів передбачити, що праця може стати відносно рідкісним виробничим ресурсом, і в цьому фатальна слабкість його теорії [1, 243]. Це підтверджується в умовах України, зокрема при порівнянні доходів найманих працівників як за видами економічної діяльності, так і в розрізі регіонів: у розрахунку на одну особу вони вищі у промисловості, ніж у сільському господарстві у 2,3 разу. Відповідно в промислових регіонах стосовно аграрних співвідношення таке: у перших вони досягли у 2007 році 1535 - 1323 грн., у той час, як у других не перевищують 1051 - 943 грн., тобто, цілком корелюють з органічною будовою капіталу.

Водночас неоднакова органічна будова капіталу в різних галузях народного господарства в поєднанні з різним співвідношенням тих, які виробляють засоби виробництва зумовлює у територіальному розрізі те, що маса доданої вартості, цілком у відповідності з економічною теорією, в розрахунку на одну особу відрізняється за окремими регіонами досить суттєво.

Окрім того, макроекономічні показники викривлені ще й через диспаритет цін між промисловістю й аграрним сектором, який став семикратним, але не на користь сільського господарства [5, 8].

Постановка завдання. Оскільки прихильники тези про „донорство” одних регіонів стосовно інших акцентують увагу лише на окремих макроекономічних показниках фіскального характеру, замовчуючи справжні причини наявної їх градації, а лише вимагають перегляду спрямування грошових потоків, які надходять до Державного бюджету, завданням, яке вирішується у статті, є об’єктивний аналіз витоків причин розвитку регіонів України, обґрунтування заходів щодо його вирівнювання у перспективі.

Основний матеріал. Попри те, що ужиття прикметника „депресивний” стосовно певної

адміністративної одиниці взагалі некоректне, адже депресія (від лат. depressio – придушую, пригнічую) жодним чином не характеризує стану будь-якої з них не тільки у його первісному тлумаченні як безвиході, відчаю, пов’язаних з психічними захворюваннями або реакцією організму на важку життєву ситуацію [8, 201], але й теперішньому економічному, бо в кожному регіоні немає однаково розвинутих галузей, ба навіть однотипних підприємств, він усе ж таки набув офіційного статусу. Зокрема, за „Концепцією державної регіональної політики депресивними територіями визнаються регіони або їх частини, у межах яких показники економічного розвитку та соціального забезпечення за критеріями, визначеними законодавством, значно нижчі, ніж відповідні середні показники в державі” [2,23].

Однак, на відміну від авторів згаданої Концепції, які керувались намірами стимулювання розвитку таких регіонів, окремі маргінальні чиновники, виходячи з більшої питомої ваги доходів Державного бюджету у „своєму” регіоні намагаються передусім підкреслити власну значимість у забезпеченні нібито ефективнішої роботи підприємств певної території.

Звичайно, якщо спиратись на окремі, висмикнуті із загального контексту показники, то можна підтвердити будь-що. Приміром, цей софізм може бути діаметрально протилежним, якщо наводити показники виробництва сільськогосподарської продукції (табл. 1).

Не маючи наміру розвивати згадану апокрифічну тезу щодо „донорства” у даному разі аграрних регіонів, усе ж таки поставимо риторичне запитання: чи були б значно нижчими від інших їхні результати, в тому числі й з наповнення Державного бюджету, якби ціни на промислові товари знизити у сім разів? Або навпаки, підвищити їх у стільки ж разів на сільськогосподарську продукцію для досягнення паритету обміну.

Звісно, що цього робити ніхто не збирається, оскільки радикальні кроки тут наразі неможливі. Як неможливі й інші кардинальні зміни фінансово-економічного механізму, тому ще довго доведеться миритись з тим, що, наприклад, виробництво валової доданої вартості у Київській області становить 7,6 тис. грн. на одну особу, а в м. Києві цей показник більший у 3,5 разу. Але було б абсурдом стверджувати, що оскільки він перевищує більш ніж у два рази аналогічні показники будь-якого іншого регіону, то м. Київ є „донором” всієї України, бо річ у тому, що тут зосереджено найбільш наукоємне виробництво, яке створене інтелектом громадян, незалежно від їх регіонального походження.

Звичайно, за бюджетною статистикою позірно виглядає, що металургійний комбінат вносить податків більше, ніж десятки сільськогосподарських підприємств. Не можна заперечити й того, що в останні роки аграрний сектор економіки зазнав значніших руйнувань, ніж базові галузі промисловості. Але

Таблиця 1

**Виробництво валової продукції сільського господарства
в регіонах України за 2008 рік**

Групи за виробництвом валової продукції с/г на одну особу, грн.	Валова продукція, млн. грн.		Чисельність постійного населення, тис. осіб	Валова продукція сільського господарства у розрахунку на одну особу, грн.
	Рослинництва	Тваринництва		
I група: до 1,7 тис. грн.				
Донецька	3032,0	2123,3	4526,0	1141
Луганська	2020,8	1070,2	2350,7	1319
Київська	3498,8	3264,7	4430,4	1508
Львівська	2192,9	2107,6	2541,4	1682
Разом по групі	10744,5	8565,8	13848,5	1399
II група: – від 1,7 тис. грн. до 2,8 тис. грн.				
Івано-Франківська	869,6	1487,9	1379,9	1706
Закарпатська	1025,1	1117,7	1239,8	1724
АР Крим	2093,4	2143,0	2339,8	1803
Одеська	3471,9	1190,4	2383,7	1948
Дніпропетровська	4093,4	2597,3	3395,1	1976
Харківська	3873,3	1738,9	2780,3	2012
Запорізька	2807,1	1203,3	1832,1	2195
Чернівецька	1020,9	960,4	901,5	2213
Житомирська	1815,4	1390,1	1306,2	2466
Рівненська	1692,9	1206,6	1150,9	2518
Сумська	2150,1	1032,0	1194,6	2673
Тернопільська	2011,2	1042,9	1095,4	2787
Разом по групі	26924,3	17110,5	20999,3	2107
III група: – більше 2,81 тис. грн.				
Миколаївська	2459,4	940,8	1202,9	2834
Волинська	1442,3	1509,2	1033,7	2848
Хмельницька	2771,7	1261,0	1347,1	2997
Чернігівська	2534,7	1246,1	1127,4	3350
Полтавська	4309,2	1420,5	1517,1	3618
Херсонська	2969,2	1022,6	1106,1	3774
Вінницька	4422,5	1946,0	1665,1	3822
Кіровоградська	3125,7	1020,9	1033,3	4013
Черкаська	3195,6	3015,2	1311,9	4741
Разом по групі	27230,3	13382,3	11344,6	3584
Всього	64899,1	39078,8	46192,3	2248

здебільшого суттєві відхилення валової доданої вартості – основи формування бюджетних платежів, – зумовлені більшою концентрацією промислового виробництва в регіонах (табл. 2).

Зокрема, спостерігається чітка залежність між питомою вагою промислової і сільськогосподарської продукції та валовою доданою вартістю у розрахунку на одну особу. За цих умов нееквівалентність призводить до того, що області з переважанням аграрного виробництва (третя група) мають у розрахунку на одну особу значно нижчі показники валової доданої вартості, ніж промислові регіони (перша група). Причому вплив цих чинників є найбільшим стосовно машинобудівної галузі, що підтверджує порівняння, приміром, показників Вінницької та Запорізької областей: в першій він складає

7,1 тис. грн., а в другій, де розвинуте машинобудування 9,3 тис. грн.

Отже, якщо оперувати лише статистичними показниками, без їх глибокої аналітичної інтерпретації, то стосовно вкладу регіонів можна припуститись хибних умововиводів. Приміром, оцінюючи показники валової доданої вартості навіть у розрахунку на одного працівника – здавалось би найбільш точного для ефективності виробництва й базового щодо визначення ролі регіонів у загальнонаціональній економіці України, – можна зробити висновок, що Тернопільська область займає останнє місце, відрізняючись за ним у 1,3 разів від досягнутого рівня в цілому по Україні.

Водночас Тернопільська область виробляє 9,4 % цукру, 27,9 % спирту – основних, так би мовити,

Таблиця 2

Залежність валової доданої вартості від співвідношення
промислової і сільськогосподарської продукції

Групи за виробництвом валової продукції с/г на одну особу, грн.	Валова продукція, млн. грн.		Чисельність постійного населення, тис. осіб	Валова продукція сільського господарства у розрахунку на одну особу, грн.
	Рослинництва	Тваринництва		
I група: до 1,7 тис. грн.				
Донецька	3032,0	2123,3	4526,0	1141
Луганська	2020,8	1070,2	2350,7	1319
Київська	3498,8	3264,7	4430,4	1508
Львівська	2192,9	2107,6	2541,4	1682
Разом по групі	10744,5	8565,8	13848,5	1399
II група: – від 1,7 тис. грн. до 2,8 тис. грн.				
Івано-Франківська	869,6	1487,9	1379,9	1706
Закарпатська	1025,1	1117,7	1239,8	1724
АР Крим	2093,4	2143,0	2339,8	1803
Одеська	3471,9	1190,4	2383,7	1948
Дніпропетровська	4093,4	2597,3	3395,1	1976
Харківська	3873,3	1738,9	2780,3	2012
Запорізька	2807,1	1203,3	1832,1	2195
Чернівецька	1020,9	960,4	901,5	2213
Житомирська	1815,4	1390,1	1306,2	2466
Рівненська	1692,9	1206,6	1150,9	2518
Сумська	2150,1	1032,0	1194,6	2673
Тернопільська	2011,2	1042,9	1095,4	2787
Разом по групі	26924,3	17110,5	20999,3	2107
III група: – більше 2,8 тис. грн.				
Миколаївська	2459,4	940,8	1202,9	2834
Волинська	1442,3	1509,2	1033,7	2848
Хмельницька	2771,7	1261,0	1347,1	2997
Чернігівська	2534,7	1246,1	1127,4	3350
Полтавська	4309,2	1420,5	1517,1	3618
Херсонська	2969,2	1022,6	1106,1	3774
Вінницька	4422,5	1946,0	1665,1	3822
Кіровоградська	3125,7	1020,9	1033,3	4013
Черкаська	3195,6	3015,2	1311,9	4741
Разом по групі	27230,3	13382,3	11344,6	3584
Всього	64899,1	39078,8	46192,3	2248

бюджетоформуючих видів продукції, але внаслідок специфіки ціноутворення, оподаткування акцизним збором, основна маса надходжень до бюджету від реалізації виробленого з такої сировини продукту відображається в доходах інших регіонів України, бо на власні потреби тут використовується лише 19 та 1,3 відсотків цукру й спирту відповідно, отже й таким є нібито вклад області у загальнодержавний бюджет за статистикою. Якщо ж виходити з об'єктивної оцінки, збалансованої за ціновим чинником, то, зрозуміло, що статистичні показники виглядають заниженими.

Неправомірним є висновок щодо „донорства” з огляду лише на масу надходжень до бюджету й тому, що при цьому не враховуються бюджетні асигнування на розвиток регіонів, які теж тісно пов'язані зі структурою виробництва: в промислових вони значно більші, ніж в аграрних.

Таке ж співвідношення тут і щодо середньомісячної зарплати працівників сільського господарства. Але, не дивлячись на це, при виділенні трансфертів з державного бюджету більшу частку його доходів спрямовують теж у ці регіони, враховуючи їх потреби у зменшенні диспропорцій між місцевими бюджетами внаслідок нерівномірності мережі бюджетних установ, виконання інвестиційних проектів, будівництво житла пільговим категоріям громадян, надання пільг та субсидій тощо.

Звісно, що абсолютного вирівнювання у розвитку регіонів таким способом досягти найближчим часом не вдасться, бо подолати кратні відхилення в органічній будові капіталу не так легко. Водночас не слід забувати, що вони зумовлені багато в чому суб'єктивно. Адже концентрація капіталу з відомих причин упродовж десятиліть здійснювалась в

промисловості, що неминуче зумовило його масу недостатню у сільському господарстві. Причому як у довоєнні, так і післявоєнні роки саме сільське господарство було донором інших галузей, оскільки коштів для будови народного господарства більше нізвідки не можна було взяти, окрім як шляхом вилучення додаткової вартості, створеної в ньому. Такий стан і на сьогодні: у 2006 році в аграрному секторі продукують 40,6 млрд. грн. доданої вартості, а сільськогосподарські виробники отримали лише 2,7 млрд. грн. прибутку [5, 97], причиною чого є перекося у ціноутворенні, витoki якого сягають доктрини меркантилізму Ж. Б. Кольтбера (1619 – 1683) – генерального контролера фінансів за часів французького короля Людовіка XIV, – за якою державне втручання в економіку супроводжувалося привілеями й урядовими субсидіями для мануфактурного виробництва й обкладанням непомірно високими податками сільськогосподарських товарів у поєднанні зі штучно утримуваними цінами на хліб, що вважалося необхідною умовою розвитку промисловості й торгівлі. Ці перекося не тільки не подолані, а увійшли у практику більшості країн світу, і є тим суб'єктивним фактором, який наче мультиплікатор Р. Кана, помножує згадані вище нерівномірності розвитку територій будь-якої держави, в тому числі й України.

Але не дивлячись на це, дехто активно й агресивно експлуатує цю апокрифічну тезу насамперед з власних егоїстичних мотивів, намагаючись використати для доведення міфу про нібито кращий менеджмент чи вищу ефективність на тій чи іншій території та сподіваючись на якісь загалом – то незаслужені дивіденди. Бо сотворив Всевишній, що в одному місці є ліси і гори, а в іншому – степи. Подібним чином розміщені й інші Господні дари: вугілля, руда, метали. І було б абсурдом стверджувати, що багатство одних регіонів залежить винятково від людини, яка зараз там мешкає, а тим більше – від недолугих керманців, які замість азів економіки, засвоїли на рівні анальфабетів постулати партаймітельшулів й намагаються на цій очевидності заробити політичний капітал.

Певна річ, не можна абсолютизувати як одну, так й іншу точку зору. Зокрема, це стосується нерівномірності розвитку, оскільки його прояви незаперечні. Їх можна проілюструвати в будь-якій галузі, чи при порівнянні результатів діяльності окремих територіальних утворень. Адже нерідко трапляється, що навіть заводи одного профілю чи сусідні сільськогосподарські підприємства примірно однакової спеціалізації мають різні показники економічної ефективності діяльності. Однак стосовно регіонів така теза не виправдана, бо рівень їхнього розвитку залежав і залежить не тільки від ефективності власної діяльності, але й від державної економічної політики. І тут так склалося, можна вважати історично, що загальнонаціональні інтереси змушували (й змушують далі) визначати певні пріоритети – одні на короткотривалий період, інші – на довшу перспективу. Прикладів концентрації зусиль всього народу на вирішенні таких завдань можна навести безліч – від

будівництва Дніпрогесу чи Добротвірської електростанції, до відбудови шахт Донбасу або будівництва Львівсько-Волинського вугільного басейну.

Таким чином, виникли згадані вище відмінності в органічній будові капіталу підприємств, відтак цілих регіонів, які не подолані донині, хоч справедливим було б забезпечення вирівнювання, а не посилення градації їхнього розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З огляду на викладене, вважаємо тезу про “донорство” одних і “депресивність” інших регіонів класичною софістикою, як і обґрунтування нею залишення тих чи інших податків, котрі в даний час зараховуються до Державного бюджету, на місцях, неприйнятним, оскільки це економічно необґрунтоване.

Адже, окрім того, що прийняття цього унеможливило би загальний розвиток економіки України насамперед завдяки більш повному залученню тих ресурсів, які поки що не використовуються в народному господарстві, включаючи й надлишок трудових ресурсів у т. зв. аграрних областях, відтак нерівномірність розвитку регіонів не згладжувалась би, а посилювалась, такий шлях тупиковий і для самих мнених “донорів”, бо сучасний стан виробництва в базових галузях промисловості вимагає нагального впровадження тут ефективних наукових розробок, ноу-хау, що не під силу здійснити жодному з них окремо. Це, зокрема, підтверджує традиційно багатократно вища енергомісткість вітчизняного виробництва та матеріаломісткість продукції, ніж у високорозвинутих країнах світу. І те, що донині не вдалося у будь-якій області України самотужки зробити прорив у напрямі зниження надмірних питомих витрат на одиницю продукції засвідчує безперспективність пропонованого підходу до зміни взаємовідносин регіонів з державою. Світовий досвід переконує, що тільки держава може забезпечити кардинальне вирішення глобальних проблем.

Звісно, це не виключає потреби удосконалення державної політики, в тому числі й фінансової. Проте це знову ж таки має бути прерогативою держави, оскільки анархічні дії, як засвідчує мудрий вираз: “*Historia est magistra vitae*”, не сприяють успішному вирішенню чого б то не було.

До речі, якщо вже вживати іншомовні терміни, то коректніше використовувати замість слова “депресивний” – реципієнт.¹ Бо, якщо сприймати ці слова буквально: донор – дарую, а депресія – пригнічую, то асоціації будуть викривленими.

Звісно, що ніякого дарування, як і пригнічення у взаємовідносинах регіонів немає, що засвідчує, зокрема, міграція населення України. В жодній з областей немає 100 відсотків автохтонного населення, а тому теза про те, що одні регіони “годуєть” інші, повинна бути раз і назавжди відкинута як абсурдна вже за своєю постановкою. Адже всередині кожної області можна знайти схоластичні докази для її підтвердження, якщо протиставляти, приміром, економіку обласного центру з іншою територією. Але нікому не спаде на думку стверджувати, що таке місто

годує населення решти області. Отож згадана теза деяких маргінальних політиків і тих, хто їх підтримує, фальшива за своєю сутністю і нічого путнього не приносить нікому.

Втім, викладеним ми не претендуємо довести ригоризм власного підходу до означеної проблеми, бо, як зазначав Горацій, *aurea mediocritas*, що зумовлює перспективність її подальших досліджень.

Список використаних джерел.

1. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі: Пер. з англ. – К.: Видавництво Соломії Павличко „Основи”, 2001.
2. Концепція державної регіональної політики //Офіційний вісник України, 2001. – №22.
3. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – 2-ге вид. – Т. 13. – К.: Держ. вид-во політ. літ. УРСР, 1963.
4. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – 2-ге вид. – Т. 24. – К.: Держ. вид-во політ. літ. УРСР, 1963.
5. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період /Матеріали Десятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 10-11 квітня 2008 року. – К.: ННЦ „Інститут аграрної економіки, 2008. – 100 с.
6. Статистичний збірник „Регіони України” – К.: Державний комітет статистики. Ч. I. – 2007. – 346 с.
7. Статистичний збірник „Валова продукція сільського господарства України (у порівнянних цінах 2005 р.) за 2008 р. Остаточні дані”. – К.: Державний комітет статистики, 2009. – 23 с.
8. Словник іноземних слів /За ред. члена кореспонденції АН УРСР О. С. Мельника. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1977. – 775 с.
9. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй: Пер. з англ. – К.: Rout – Roual, 2001. – с.
10. Шумпетер Йозеф А. Капіталізм, соціалізм і демократія. – К.: Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 1995. – 862 с.
11. Шумпетер И.А. Теория экономического развития: капитализм, социализм и демократия / Пер. Автономова В.С. – М.: Экспо, 2007. – 864 с. – (Антология экономической мысли).

Норма прибыльности в контексте аналитической интерпретации показателей отчетности.

Палух Н.С., Хомин И.П.

Аннотация. В статье внимание уделено проблеме определения реальных источников экономического развития. Обоснована необходимость стабилизации экономического развития Украины.

Ключевые слова: капитал, депрессия, регион.

Standard profitability analysis in the context of the interpretation of performance reporting.

Palyuh N.S., Homin I.P.

Annotation. The article deals with determination problem of the real sources of economic development. The necessity of stabilization of economic development of Ukraine is proved.

Key words: capital, depression, region.